

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Рівненський відділ Українського географічного товариства

**ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА У ШКІЛЬНИХ
ТА ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ:
ПРОБЛЕМИ, ПОШУКИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Рівне – 2020

УДК 37.09+373.5.016+91(07)

Г-35

*Рекомендовано до друку Вченою Радою
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 8 від 24 вересня 2020 р.)*

Редакційна колегія:

Головний редактор: проф. Лико Д.В.

Члени редколегії:

Войтович О.П., д-р пед. наук, проф.; Коротун С.І., к. геогр. наук, доц.;
Костолович М.І., к. пед. наук, доц; Лис Ю.В., методист; Мартинюк В.О.,
к. геогр. наук, проф.; Пустовіт Г.П., д-р пед. наук, проф.; Романів А.С.,
к. геогр. наук, доц.; Трохимчук І.М., к. пед. наук, доц.

Рецензенти:

д-р пед. наук, проф. Грицай Н.Б.
(Рівненський державний гуманітарний університет)
д-р геогр. наук, проф. Ільїн Л.В.
(Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки)

Г-35 Географічна освіта у шкільних та позашкільних закладах :
проблеми, пошуки, перспективи : Збірник наукових праць ; за ред.
проф. Д. В. Лико / Рівненський державний гуманітарний університет.
– Рівне: Видавець О. Зень, 2020. – 76 с.

ISBN 978-617-601-332-7

У збірнику наукових праць представлені вибрані доповіді з проблем
географічної освіти у шкільних та позашкільних закладах, що були
заслухані на науково-методичному семінарі 23 вересня 2020 р. в
Рівненському державному гуманітарному університеті. Для вчителів
географії, природознавства закладів загальної середньої освіти, методистів
та керівників гуртків позашкільних закладів.

© Колектив авторів, 2020

© Рівненський державний
гуманітарний університет, 2020

ISBN 978-617-601-332-7

А. В. Лисиця, д-р біол. наук, професор,
професор кафедри екології, географії та туризму
Рівненського державного гуманітарного університету

ГЕОГРАФІЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО, ІСТОРИЧНІ ПАМ'ЯТКИ ПОВ'ЯЗАНІ З ЕПІДЕМІЯМИ МИНУЛОГО

Одним із напрямів формування світогляду учнівської молоді є географічне краєзнавство. Пам'ять про минуле, історичні пам'ятки пов'язані з непересічними подіями які відбувалися на теренах Рівненщини сприяють вихованню патріотизму і спонукають до більш детального вивчення історії та географії рідного краю. Колона зі скульптурою Божої матері в Рівному – один з таких об'єктів.

Ключові слова: географічне краєзнавство, місто Рівне, колона Божої матері.

За визначенням Б.О. Чернова географічне краєзнавство, як природничо-суспільна наука являє собою систему знань, яка відображає різні взаємопов'язані елементи рідного краю – унікальність природи, систему розселення етнічних груп, що склалася історично, особливості розвитку господарства і духовної культури, природні й історико-археологічні пам'ятки культури, заповідні території [3]. Дана публікація присвячена одній з трагічних сторінок історії нашого краю.

Протягом минулих століть мешканці Рівного, як і всієї Європи, неодноразово стикалися з небезпечними епідеміями та пандеміями (*пандемія* – масштабна епідемія, яка охоплює багато країн на різних континентах). Про деякі з них нагадує колона Божої матері у місті Рівному. Вона була встановлена в пам'ять загиблих під час однієї з останніх найбільш масштабних епідемій чуми 1770 року. Колона знаходиться неподалік Майдану незалежності біля Воскресенського собору, на розі вул. Соборної і 16 липня (рис. 1).

З чого все почалось? На територіях Османської імперії у XVIII столітті було чимало локальних вогнищ чуми (інші назви – чорний мор, морове повітря). Під час Російсько-Турецької війни 1768-1774 рр. корпус російського генерала Христофора Штофельна вів бої з турками за Молдавію і Валахію. Після захоплення декількох фортець і міст, в т.ч. Бухаресту загони Штофельна зупинилися в столиці Молдавського князівства місті Ясси. Тут зимою 1769-1770 рр. на них і очікувала небезпека страшніша за турецьке військо. На чуму захворіло більше 2 тис. військових, половина з них померла. Генерал терміново вивів війська з міста в польові табори, але

сам мусив залишатися в Яссах, там навесні 1770 р. він заразився і помер. Після цього нарешті забили на сполох і почали вводити карантинні заходи, але було вже пізно. Інфекція разом з військовими обозами, пораненими та полоненими швидко поширювалася на північні регіони. Солдати і офіцери які поверталися з війни везли з собою трофеї, а разом з ними й бліх, переносників страшної бактерії *Yersinia pestis*.

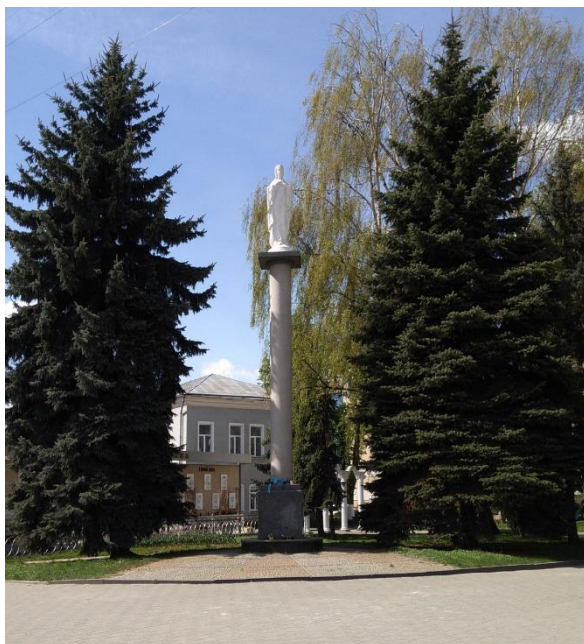

Рис. 1. Світлина з сучасним виглядом колони Божої Матері в Рівному [7]

У Польщі, до складу якої на той час входило місто Рівне і по території якої пересувалися як російські, так і турецькі війська, близько 300 тис. людей померло від пощесті, було уражено 57 міст і 580 сіл. В Російській імперії тоді ж майже повністю вимерло 275 міст і сіл, тільки в Москві загинуло від 52 до 100 тис. У серпні 1770 року епідемія дісталася Києва, з 20 тис. його мешканців до кінця року померло за різними оцінками від 4 до 6 тис.

Місто Рівне, в якому на той час мешкало близько 3 тис., епідемія теж не оминула. Від чуми загинуло декілька сотень городян. Для вшанування їхньої пам'яті міські жителі, зібравши кошти, спорудили кам'яну колону зі статуєю Божої Матері (рис. 2).

а

б

Рис. 2. а – листівка з видом колони Божої Матері, 1905 р.;
б – так виглядала справжня рівненська Мадонна

Як свідчать народні перекази, після її встановлення жахлива недуга відступила [5]. Пізніше, після епідемії холери 1855-1856 рр. (збудник – бактерія *Vibrio cholerae*), статую Заступниці реставрували, а місце стало святим для багатьох мешканців Рівного, відтоді щовечора біля пам'ятника запалювали негасиму лампаду.

Рівненську святиню неодноразово описував у своїх спогадах письменник Володимир Короленко, який з 1866 по 1871 рік навчався у Рівненській гімназії. «Одного разу я йшов у гімназію. Шлях лежав через базарну площу, центр місцевого торгового життя... І раптом мій погляд упав на фігуру Мадонни, що стояла на своїй колоні високо в повітрі. Це була місцева святиня, однаково для католиків і православних. Вечорами будочник, особа офіційна, вставляв у ліхтар недогарок свічки і піднімав його на блок. Вогник зірочкою висів у темному небі, і над ним красиво, тасмничо, неясно вимальовувалася розфарбована фігура... Статуя, освітлена ранковим промінням, маячила над гомінким і барвистим безладдям базару. Було в ній щось таке, від чого я одразу спинився, а через хвилину стояв на колінах, без шапки, і хрестився, піднявши очі на Мадонну...» [1].

Справді, на час встановлення колони на цьому місці була Ринкова площа. Сучасний Воскресенський собор було побудовано вже після того, як

від страшної пожежі 12 червня 1881 р., що знищила пів міста, згоріла і рівненська Соборна церква в ім'я Воскресіння Христово. За іронією долі ця стара церква знаходилася там, де зараз пожежна частина біля ринку «Сагайдачного»! Новий Свято-Воскресенський собор було закладено 30 серпня 1890 р. в присутності російського імператора Олександра III. До його приїзду також було забруковано головні вулиці міста і введено в експлуатацію муроване приміщення рівненського залізничного вокзалу. Освячено собор 6 вересня 1895 р. [2].

Колону, яка тривалий час була однією з рівненських святинь (рис. 3) було зруйновано у 1952 р. Під приводом впорядкування міста після закінчення Другої світової війни міська влада ще 15 травня 1950 року видала постанову «О сносе фигур, препятствующих благоустройству города». Там зокрема йшлося: «... по генплану реконструкции города на месте скульптуры “Мадонна” по ул. Сталина (зараз вул. Соборна), напротив Дворца пионеров (зараз Управління рівненської єпархії ПЦУ, вул. 16 липня, 4а) необходимо пробивать улицу и благоустроить площадь, также по ул. Гоголя № 12 (біля тоді ще діючого костелу Святого Антонія) находится скульптура такого же религиозного характера в полуразрушенном состоянии – снести”. Однак власне демонтаж відбувся лише через два роки після прийняття цієї постанови.

А

Б

Рис. 3. а – ліворуч серед гушавини скверу на фоні Воскресенського собору проглядається статуя Богоматері, світлина 1941 р., початок німецької окупації (джерело – ebay.de); б – колона Божої матері, кінець 1940-х – початок 1950-х років, частково закрита радянським плакатом, фото викладене у ФВ Василем Гудзієм

Як відомо, радянський режим активно насаджував войовничий атеїзм. Тому не дивно, що колону і статую Божої Матері демонтували в ніч з 21 на 22 квітня 1952 р., це була якраз ніч на Великдень. Водночас, 22 квітня – це день народження «вождя світового пролетаріату» Володимира Ульянова-Леніна [6]. А в самому Свято-Воскресенському соборі у 1962 р. відкрили музей наукового атеїзму.

Демонтовану статую вивезли в невідомому напрямку. Місцеве керівництво, знаючи шанобливе ставлення мешканців до цієї пам'ятки, навіть хотіло перекласти всю відповідальність на невідомих хуліганів, мовляв, це вони зруйнували статую, а влада вже змушена була розчистити місце. Старожили міста розповідали, що начебто бачили залишки статуї на господарчому дворі міського парку ім. Тараса Шевченка. Чи правда це, невідомо, але така версія, схоже, має право на життя. Бо чомусь радянська влада неодноразово ввозила на господарчий двір парку різноманітні старовинні речі та їх фрагменти. Про це розповідав, зокрема, один із післявоєнних директорів парку Віктор Ткачук. Наприклад, так сталося із старовинним органом із костелу Святого Антонія. Рештки унікального інструменту валялися у закапелках господарчого двору парку до середини 1980-х [6].

Відновлено і урочисто відкрито колону було вже в XXI столітті, 25 серпня 2003 р., коли місто святкувало своє 720-річчя і 12 річницю Незалежності України. Скульптура (рис. 1) не є точною копією своєї попередниці, яка простояла у сквері перед собором, а ще раніше – на Ринковій площі, яка тут була, майже два століття. Хоча автори – скульптор Володимир Стасюк та архітектор Леонід Закревський і працювали зі старими фотографіями. Різняться Мадонни не лише зовні. Сучасна - біла, старовинна була розфарбована, та й стояла старовинна колона не там, де сучасна. За свідченнями старожилів, вона була практично на тому місці, де нині газетний кіоск. Для більшості рівнян теперішня колона Божої Матері радше данина знищеної святині, аніж власне святиня.

Слід зазначити, що епідемія 1770 р. була не першою й не останньою. Століттям раніше епідемія чуми 1667 р. майже повністю спустошила Рівне. Померло близько 1600 чол. Цю біда ще більше підсилила страждання рівнян пов'язані з тривалими війнами того часу, спочатку Визвольні змагання під проводом Хмельницького, а пізніше Російсько-Польська війна. Не дивно, що в 1677-1679 роках в місті королівський податок сплачувало лише 80 чол., а з околицями міста (Новий Двір, Басів Кут, Тинне) – 135 чол.

Ось як описує той жахливий період польський письменник Тадеуш Стецький (1833-1888): «... Морове повітря укупі з жахом, побільшеним ще новиною про те явище у нашому краї, об'явилося в Рівному, сіючи страх, десяткуючи народ, який не знав жодних способів порятунку від біди, котру

на нього наслало провидіння. У старих документах тієї епохи часто натрапляємо на описи, що виразно змальовують жах людей, які страхалися дотику повітря. Ці події стали ґрунтом для ворожби і пересудів; сила-силенна байок і домислів кружляла поміж людьми. А саме про жінку в білому, яка бігала від села до села, а після її з'яви починався мор; біда тій хаті, в якій відмовили в чомусь, чого просило це видиво. То знову бачили, як померлий від тієї зарази виходив із гробу, ходив по хатах, а де з'являвся, все вимирало. Часом траплялося, що якийсь сміливець відкопував могилу, щоб у тім переконатися, то знаходив труп, який їв на собі хустки і навколо було повно крові. Знахарі радили тоді відсікати голову трупові, з неї буде йти кров, як із живого; але, незважаючи на те, потрібно було ту голову прибити осиковим кілком між ногами трупа й осиковими вилами її прикріпити; упир тоді втрачав свою силу; вже людям більше не шкодив, і пошесть припинялася. Бідний, стривожений люд не відмовлявся й від таких ворожбитських засобів і проголошував їх дієвість...» [4].

Наступна, проте менш масштабна епідемія чуми охопила Поділля і Волинь у 1797-1798 роках.

А взагалі найбільш ранні знахідки людей уражених бактерією чуми *Y. pestis* в Європі належать до 5-6 тисячоліть до нашої ери (територія сучасної Швеції), пізніше, у 3-4 тисячоліттях до н.е. чума не раз спустошувала поселення трипільців, в т.ч. і на теренах теперішньої України. Проте, більш відомими і краще описаними істориками є «чума Юстиніана», яка розпочалася у Візантійській імперії 541 р. і тривала кілька десятиліть та пандемія «Чорної смерті» (1347-1353), яка охопила майже всю Європу та значні частини Азії й Африки. Остання крупна пандемія чуми – «Портова чума» 1894-1930 років. Розвиток медицини у ХХ столітті практично унеможливив поширення небезпечних хвороб пов'язаних з бактеріями, але епідемії і пандемії спричинені вірусами напевно будуть супроводжувати людство ще досить тривалий час. Таким чином нинішня рівненська колона Божої матері – це неначе місток між минулим і сучасністю, данина пам'яті про всіх земляків загиблих під час різних епідемій.

Список джерел

1. Короленко В. Г. Твори: в 4 т. Т.4. Історія мого сучасника. Пер. з рос. – К.: Держлітвидав України, 1954. – 452 с.
2. Лисиця А. В. Місто Рівне. Сторінки історії. – Рівне: Волинські обереги, 2008. – 204 с.
3. Чернов Б.О. Географічне краєзнавство: теоретико-методологічна сутність // Український географічний журнал. – 2018. – № 1. – С. 63-68.
4. Stecki T.J. Z boru i stepu. Kraków, 1888. – 347 s.
5. <https://www.radiosvoboda.org/a/1885290.html>
6. <https://photo-lviv.in.ua/lehenda-pro-rivnens-ku-madonnu/>
7. <https://rivne1.tv/news/107263-rivne-pravoslavne-simvol-zastupnistva-khram-bez-tsvyakhiv-ta-vtrachena-dzvinitstva>

ЗМІСТ

Войтович О.П., Костолович М.І. Методика впровадження проєктів у шкільний курс географії.....	3
Войтович О.П., Лико Д.В., Мартинюк В.О. Удосконалення навчального плану освітнього ступеня «магістр» спеціальності 014.07 «Середня освіта (географія)» у світлі сучасних вимог до підготовки майбутнього вчителя географії.....	6
Коротун С.І., Романів А.С. Роль сучасної шкільної географії в громадянському житті та кар'єрному зростанні особистості.....	11
Лис Ю.В. Сучасний освітній інструментарій компетентісно орієнтованого навчання географії.....	16
Лисиця А.В. Географічне краєзнавство, історичні пам'ятки пов'язані з епідеміями минулого.....	25
Логвиненко І.П. Краєзнавча робота в процесі викладання географії в школі.....	31
Мартинюк В.О. Чи потрібна конструктивна географія у школі?.....	35
Мартинюк О.Ю. Геоекологія у системі діяльності Малої Академії наук учнівської молоді.....	40
Осніцька Н.О. Реалізація аксіологічного підходу в навчально-виховному процесі школи засобами шкільного краєзнавства (з досвіду роботи).....	45
Пустовіт Г.П., Сяська І.О. Роль еколого-краєзнавчого контенту у змісті фахової підготовки майбутніх учителів географії.....	55
Сокол Т.К. Інтеграція природничих наук у змісті старшої школи: від теорії до практики.....	59
Суходольська І.Л., Окунович Д.Я. Особливості використання ГІС-технологій на уроках географії.....	66
Трохимчук І.М. Методологія та організація наукових досліджень з географії в середній школі за міжнародним науково-освітнім проєктом GLOBE.....	70

Наукове видання

Збірник наукових праць

**ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА У ШКІЛЬНИХ ТА
ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ: ПРОБЛЕМИ, ПОШУКИ,
ПЕРСПЕКТИВИ**

Відповідальний за випуск: Д.В. Лико
Комп'ютерне верстання: В.О Мартинюк

Підписано до друку 28.09.2020 р.
Формат 60×84 1/16. Друк: різнограф
Ум. друк. арк. 4,42
Обл. вид. арк. 4,99

Видавець Зень О.М.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
Серія №26 від 06 квітня 2004 р.
Вул. Князя Романа, 9/24, м. Рівне, 33022
068-025-067-4; olegzen@ukr.net

Віддруковано у редакційно-видавничому
відділі Рівненського державного гуманітарного університету
вул. Ст. Бандери, 12, м. Рівне, 33018
(0362) 62-03-56; info@rshu.edu.ua